

SKIRTINGŲ VISUOMENĖS INTERESŲ DERINIMO GALIMYBĖS ŠIUOLAIKINĖJE DEMOKRATINĖJE VISUOMENĖJE

Sigitas Šamanskas

Kauno kolegija

Anotacija. Įvairiais istorijos tarpsniais, o ypač XX amžiaus pradžioje, visuomenės interesų konfliktų padariniai Europos šalių visuomenėms buvo labai skaudūs, todėl net ir šiuolaikinių demokratiškesnių valstybių visuomenės ieško tam tikro visuomenės interesų tenkinimo modelio, kuris kiek leidžia valstybės socialiniai-ekonominiai-kultūrinai ištekliams derinti visos visuomenės interesus. Šios temos problematika išryškėja tuo, kad esant socialinei-ekonominei valstybės pusiausvyrai, negalima pagerinti gyvenimo gerovės (spręsti socialiai svarbių visuomenės uždavinių) vienai visuomenės socialinei grupei, neribojant kitos socialinės grupės gerovės. Šią kritinę situaciją galėtume apibūdinti kaip užprogramuotą visuomenės interesų konfliktą, tačiau šiuolaikinė demokratinė valstybė turi pasinaudoti savo politinės valios ypatumais ir rasti galimus probleminių situacijų sprendimo kelius. Straipsnyje pateikiama sociologinės ir teisinės krypties mokslinės literatūros apžvalga asmens ir visuomenės interesų klausimais. Akcentuojama esminė problema – visuomenės socialinių grupių interesų derinimo disfunkcijos. Tyrimo metodais identifikuojamas skirtingų visuomenės interesų turinys ir šių visuomeninių interesų tarpusavio sąsaja. Tyrimo duomenys leidžia pateikti skirtingų visuomenės interesų derinimo galimybių bei administracinio teisinio reguliavimo, užtikrinant visuomenės viešojo intereso (bendro visuomenės gėrio) kryptis.

Reikšminiai žodžiai: visuomenės interesai, derinimo priemonės, institucinis reguliavimas.

Įvadas

Temos aktualumas: nagrinėjama tema turi tarsi užprogramuotą nesuderinamumo sąlygą, todėl įvairių laikotarpių tyrėjai ne tik, kad negali pateikti vienareikšmių ir ilgalaikių išvadų, bet nuolatiniai visuomenės pokyčiai įpareigoja nuolatos persvarstyti mokslininkų pateiktas išvagas apie visuomenės interesų suderinamumą (nesuderinamumą). Demokratinės valstybės visuomenė, siekianti bendro visuomenės gėrio, ieško galimybių suderinti ekonominės veiklos subjektų ir visos visuomenės viešuosius interesus, todėl visuomenės interesų derinimas yra šiuolaikinės demokratinės visuomenės prioritetinė sritis, socialinių-ekonominių visuomenės pokyčių kontekste reikalaujanti naujesnio sisteminio tyrimo, sujungiančio sociologijos, ekonomikos ir teisės mokslų žinias.

Asmens ir visuomenės interesų sampratos, turinys ir galimos tarpusavio interesų derinimo galimybės pradėtos tirti Europoje dar XVII-XVIII amžiuje. Pradinės teorines išvagas pateikė J. Bentham (1748-1832), kurias vystė sociologijos pradininkas E. Durkheim (1858-1917). Į klausimą, kokie galimi skirtingų visuomenės interesų derinimo būdai (modeliai), apibendrinamas ankstesnius sociologų darbus, siekė atsakyti sociologinės jurisprudencijos atstovas R. Pound (1870–1964), sociologai M. Weber (1864–1920) ir L. A. Coser (1913–2003).

Mūsų laikmečio sociologai, tiriantys visuomenės socialinius pokyčius, Z. Bauman (2013), U. Beck (2014), L. Boltanski (2006) pateikia išvagas, leidžiančias labiau pažinti demokratinės visuomenės socialinių grupių savitumus, interesus ir sumažinti

galimas konfliktines situacijas, kylančias dėl visuomenės interesų įgyvendinimo konkurencijos.

Viešojo visuomenės intereso kaip konstituciškai reikšmingesnio visuomenės intereso pažinimo išvagos yra gana plačiai nagrinėtos ir Lietuvos mokslininkų U. Trumpulio (2010), E. Klimo ir J. Lankelio (2014), L. Bieliūnienės, M. Burnytės ir kt. (2015), V. Malinausko (2018). Tačiau privatus visuomenės interesus Lietuvos mokslininkų tyrimuose analizuojamas tik fragmentiškai (pvz., G. Lastauskienė (2012)), o tyrimų apie šių visuomenės interesų tarpusavio sąveikas bei interesų derinimo galimybes nėra paskelbta. Konstitucinė jurisprudencija užpildo šios srities mokslinės minties ir praktikos taikymo trūkumą, tačiau reikėtų platesnės ir apibendrinančios konstitucinės jurisprudencijos apžvalgos: koku būdu galima derinti privačius ir viešuosius visuomenės interesus bei kiek yra svarbus institucinis valstybės vaidmuo tam tikrais atvejais ribojant privačius interesus ir taip užtikrinant viešuosius visuomenės interesus?

Dėl objektyvių žmogaus galimybių (fizinių, materialinių, informacijos, laiko ir kt.) ribotumo, siekiant asmeninių poreikių patenkinimo, iškilo socialinio-ekonominio-kultūrinio bendradarbiavimo būtinybė, kurios institucinė išraiška nuo atskirų grupių interesų dominavimo, visuomenės pokyčių įtakoje transformavosi iki valstybės kaip sudėtingos ir daugelį skirtingų interesų apimančios socialinių grupių organizacijos formos.

Tyrinėjant procesus vykstančius demokratinėje visuomenėje ir pasirinkant prioritetą – visuomenės interesų tarpusavio derinimą, neišvengiamai išryškėja viešųjų ir privačiųjų (ekonominės raidos, pažangos, nuosavybės ir investicijų apsaugos ir kt.)

visuomenės interesų subalansavimo būtinybė. Kadangi tiek viešieji visuomenės interesai, tiek privatūs ekonominio sektoriaus interesai pagal savo visuomeninę prigimtį tarpusavyje yra susiję daugybiniais koreliaciniais priklausomybės ryšiais, konkurencija (ar net pasireiškiančios destruktinės situacijos) lemia didelius socialinius-ekonominius praradimus visai visuomenei. Demokratinės valstybės visuomenė, siekianti bendro visuomenės gėrio, ieško galimybių suderinti ekonominės veiklos subjektų ir visos visuomenės viešuosius interesus. Pažymėtina, kad valstybės socialinių, ekonominių, aplinkos apsaugos ir kt. funkcijų vykdymas, o ypač kalbant apie kokybinę ir daugiafunkcę valstybės funkcijų plėtotę, reikalauja didelių finansinių lėšų, todėl visuomenės gerovė turi būti derinama su ekonomikos sektoriaus finansiniu pajėgumu. Ekonomikos ir socialiniai sektoriai veikia tarpusavio priklausomybės ryšiu: visuomenės socialiniai procesai priklauso nuo ekonomikos pokyčių: jie vienas kitam daro poveikį ir nors jiems atstovaujančių visuomenės grupių interesų prigimtis yra priešinga, tačiau, siekiant visos visuomenės darnaus vystymosi, reikia šiuos interesus derinti bei siekti interesų pusiausvyros.

Dėl visuomenės interesų sąsajos ir būtinybės šiuos interesus derinti buvo ne kartą pasisakyta konstitucinėje jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, yra glaudžiai susijusios su kitomis konstitucinėmis vertybėmis, Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos turi būti aiškinamos jas siejant ir su kitomis Konstitucijos nuostatomis“ (Lietuvos Konstitucinis Teismas, 2005). Pažymėtina ir tai, kad konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo teisingumo principo ir atvirškščiai. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pažymėjęs, kad teisingumas yra vienas pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų. Jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Lietuvos Konstitucinis Teismas, 2003).

Temos aktualumą pagrindžia tai, kad viešojoje erdvėje nuolatos sklinda visuomenių grupių tarpusavio bendravimo negatyviosios apraiškos, kurios nurodo šio visuomeninio reiškinių gilumines disfunkcijas.

Rasti kompromisą tarp socialinės-kultūrinės visuomenės naudos ir valstybės ekonominio vystymosi perspektyvinės naudos niekada nebuvo lengva. Todėl iškyla būtinybė, kiek įmanoma sklandžiau suderinti visuomenės socialinius- kultūrinius interesus ir ūkinės (verslo) veiklos laisvės principus, parenkant tokią ekonominės veiklos reguliavimo modelį, kuris

užtikrintų viešuosius interesus, nepaneigiant verslo laisvės principo, o galimas ūkinės veiklos laisvės ribojimo mastas būtų proporcingas siekiamiems bendro tautos gėrio tikslams.

Tuo remiantis formuluojamas **probleminis klausimas**: kaip šiuolaikinė demokratinė visuomenė supranta poreikį derinti visuomenės viešuosius ir privačiuosius interesus bei kokius interesų derinimo sprendimus galėtų pasiūlyti?

Tyrimo objektas: visuomenės viešųjų (bendro gėrio) ir privačių interesų derinimo galimybės

Tyrimo tikslas: išanalizuoti mokslinę literatūrą ir pateikti apibendrinimus, kaip suprantami visuomenės viešieji ir privatieji interesai ir koks visuomenės interesų reguliavimo modelis, tikėtina, labiausiai užtikrintų visos visuomenės interesų pusiausvyrą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizės.

Visuomenės interesų identiteto, tūrinio išraiškos istorinės-socialinės-ekonominės prielaidos

XVIII–XIX amžiuje Anglijoje, Prancūzijoje kaip Pramonės revoliucijos (perversmo) rezultatas, augo prekybinė gamyba, atsirado darbo pasidalinimas ir specializacija. Šios ekonominės-socialinės permainos paskatino ir ekonominės minties permainas, merkantilizmo principus keitė natūralios tvarkos („*laissez faire*“) principai, grindžiami laisvos rinkos ir privačios nuosavybės teisėmis. Šis metas ne tik pradėjo formuoti asmens ūkinės veiklos laisvės sampratą, bet skatino to meto filosofijos, sociologijos, ekonomikos, teisės mokslininkų tyrinėjimus, kurių tikslas – pirmosios studijos bei bandymai apibrėžti asmens ir visuomenės santykių, visuomenės interesų sampratą, įvertinti skirtingų visuomenės interesų turinį, šių interesų tarpusavio sąsają bei tam tikros pusiausvyros tarp privataus ir viešojo visuomenės intereso paiešką.

Viena reikšmingiausių to metų teorijų, kuri bandė iškelti bendro visuomenės gėrio viršenybės prieš asmeninius interesus įžvalgą, kurios aktualios ir šios dienos demokratinėi visuomenei, buvo asmens egoizmui priešinga teorija – utilitarizmas. Šios teorijos pradininkas J. Bentham (1748–1832) teigė, kad bendruomenė yra dirbtinis darinys, kurį sudaro individualūs asmenys, todėl vieno žmogaus laimė neatskiriama nuo kitų žmonių laimės, ir, siekiant kuo didesnės laimės didesniai žmonių skaičiui, ši visuomenė turi iškelti aukščiausią visuomenės tikslą – bendrą gėrį (bendrąją naudą) (Utilitarizmas 2018).

Sociologijos pradininkas E. Durkheim (1858–1917) savo darbuose, smerkdamas egoistinę individo sampratą, laikė ją netinkamą visuomenės santvarkai suvokti bei sukurti, nes, pasak sociologo, visuomenei būdingas solidarumas, todėl skirtingi

visuomenės narių (ar visuomenės grupių) interesai, būdami iš esmės visuomeniniai, turėtų būti derinami. Mokslininkas rėmėsi mechaniško bei organinio solidarumo modeliu, grindžiamu narių panašumu ir jiems būdinga vienoda (pranc. – *conscience collective*) kolektyvine sąmone. Pasak E. Durkheim, savanaudiškumas visuomenėje yra tarsi patologija, nes visuomenės nariai, (visuomenės grupės) vedini organinio visuomenės solidarumo, atlieka darbinę specializaciją, todėl sveikai visuomenei būtinas visų visuomenės interesų (viešųjų ir privačių *aut. pastaba*) konsensusas (D. Slater ir F. Tonkiss, 2001).

M. Weber (1864–1920) į Vakarų visuomenėje vykstančius reiškinius žiūrėjo per racionalizmo prizmę. Kalbėdamas apie visuomenės interesus, M. Weber matė aiškiai išreikštą interesų konfliktą, neišsprendžiamą priešingų vertybių kovą, kuri savo esme yra priešinga racionalizmui (interesų pusiausvyros paieškai). (A. Gedutis 2001).

Sociologinės jurisprudencijos atstovas R. Pound (1870–1964) pasinaudojo teisės kaip socialinės „inžinerijos“ įžvalgomis, įgalinančiomis į socialinius visuomenės santykius pažvelgti viską apimančiu, atidžiu, net technokratiu „žvilgsniu“ ir įvardinti visuomenei būdingus socialinius-ekonominius interesus. Visuomenės socialinių interesų atskleidimas, leistų patenkinti kuo didesnę interesų kiekį, taip patiriant kuo mažiau praradimų ir įtampos visuomenėje. R. Pound įvardino tris visuomenės interesų grupes: 1) privatieji interesai (asmeniniai turtiniai-neturtiniai interesai, šeimos, nuosavybės ir kt.); 2) viešieji interesai (valstybės kaip juridinio asmens, valstybės administravimo, viešųjų paslaugų ir kt.); 3) socialiniai (visuomeniniai) interesai (valstybės saugomi – visai visuomenei svarbūs interesai: visuomenės sveikata, saugumas ir kt.). (M. Freeman 2014). Manytina, kad ūkinę (verslo) veiklą ir šios veiklos metu kylančius interesus teisės sociologijos teoretikas priskyrė privačių interesų grupei („tarp kitko, reiktų pažymėti, kad laisvės sudaryti kontraktus ir industrijos laisvės interesai persidengia ir pradeda konkuruoti su dirbančiųjų reikalavimais, pareikštais per profsąjungas, ir iškelia sudėtingus klausimus teismuose“ (M. Freeman 2014)) – tuo pagrindu, kad verslo subjektai kaip privataus kapitalo (privačios nuosavybės) subjektai, savo veiklos procesuose reiškia nuosavybės ir kapitalo apsaugos, ekonominės naudos ir pan. interesus. Tačiau nebūtų visiškai korektiška, ūkinės (verslo) veiklos interesus lyginti vien tik su asmeniniais turtiniais ar neturtiniais privačių asmenų interesais. Verslo veikla turi specifinių verslo veiklos koncentracijos, efektyvumo, socialinės atsakomybės ir kitų siekiamybių, kurios dažnai koreliuoja su visos visuomenės interesais pvz., aplinkos apsauga. Visuomenės grupių nustatymas nėra savitiksliis dalykas, suprantant, kad šios

socialinės grupės veikia tarpusavio sąveikoje, ieškoma galimų interesų suderinimo galimybių, kuri padėtų išvengti galimų konfliktų, nes, anot sociologijos mokyklos atstovo, taip būtų sukuriama sociologinės „inžinerijos“ vertė, kuria siekiama pašalinti ar minimalizuoti galimų visuomeninių praradimų dydį (M. Freeman 2014). R. Pound savo teorijoje, kurioje jis tęsė įvairių socialinių interesų bei teisinių priemonių tyrimą (įskaitant teisių ir pareigų sąvokas), kuriomis nustatyti socialinių grupių interesai yra apsaugomi, supranta, kad socialinių grupių interesai dažnai skiriasi, todėl esant šių grupių socialinių poreikių santykiams, tam tikras konfliktas yra „užprogramuotas“. Mokslininkas savo įžvalgoje numato tokią įvykių eigą ir ginčijasi, ar išklus interesų konfliktui, vienos socialinės grupės interesai gali būti „pasverti“ arba „subalansuoti“ tik prieš kitus interesus tokioje pat situacijoje, t. y. kiekvienas socialinių santykių subjektas turėtų atsisakyti dalies savo „suvereniteto“, siekiant mažesniais resursais pasiekti visas šalis tenkinantį rezultatą. Taigi darytina išvada, kad individo privatus interesas negali būti lyginamas su viešuoju interesu. Mokslininkas įžvelgdamas privačių ir viešų interesų atskirtį ir dirbtinumą, išskėlė viešųjų interesų svarbą, teigdamas, kad reikia „paminėti visuotinę apsaugą, įskaitant taikos ir tvarkos poreikį; pirmą socialinį interesą, sulaukusį teisinio pripažinimo – bendrą saugumą, ilgai atpažįstamą kaip maksimumą, kad viešasis saugumas yra aukščiausias įstatymas, tuomet – bendrą sveikatą, įsigijimo apsaugą ir sandorių apsaugą. Du paskutiniai pateikia puikų pavyzdį persidengiančių ir prieštaraujančių interesų“ (M. Freeman 2014).

Pažymėtina, kad tarp įvairių (tiek tarp liberalių, tiek tarp socialinių) pažiūrų mokslininkų nekyla ginčas dėl valstybės intervencinio vaidmens, „lyginant“ rinkų veikimo netolygumus ir taip užtikrinat viešojo intereso apsaugą. Iš esmės tiek retrospektyvios, tiek dabartinės mokslininkų diskusijos vyksta diskutuojant, kaip pasiekti kompromisą tarp viešojo intereso apsaugos, institucinio reguliavimo poreikio ir ekonominio vystymosi naudos.

Visuomenės viešojo intereso apibrėžties kryptys Lietuvos teisės doktrinoje

Visuomeninius interesus (tiek privačius, tiek viešuosius interesus, kaip privačių interesų kiekybinę išraišką), išreiškiant santykiu su poreikiais, „galima apibrėžti kaip subjekto suvoktą būtinybę patenkinti savo poreikius atitinkama socialine vertybe, jo turimomis teisinėmis priemonėmis“ (U. Trumpulis, 2011). Interesai, kaip socialinė visuomenės grupės poreikių išraiška,

modeliuoja asmens ar visuomenės grupių elgesį bei būdus, siekiant savo poreikių patenkinimo.

Demokratinės visuomenės socialiniai-ekonominiai-kultūriniai pokyčiai lemia tai, kad viešojo intereso apibrėžties diskusijos yra visuomet aktualios ir nesibaigiančios vien dėl viešojo intereso sampratos daugiareikšmiškumo, svarbos ir poreikio apsaugoti naujai pripažįstamas visuomenės vertybes. V. Malinauskas mato viešojo visuomenės intereso ir prigimtinės teisės tradicijos iškelto bendro gėrio kategorijos, panašumus. Svarbiausi iš jų yra jos santykinis objektyvumas bei gebėjimas teikti vidinį pateisinimą prioriteto teikimui prieš individualius interesus (V. Malinauskas, 2018). U. Trumpulis, apibendrinamas mokslines viešojo intereso apibrėžties diskusijas, išskiria procedūrinę, daugumos nuomonės, bendrųjų vertybių ir bendrojo intereso viešojo intereso koncepcijas, tačiau nė viena viešojo intereso koncepcija nėra pajėgi vienodu pagrindu apibūdinti viešojo intereso, tačiau kiekviena iš jų, pabrėždama konkretų šio intereso požymį arba kelis požymius, leidžia geriau suvokti šio reiškinio prasmę ir funkcinę įvairovę bei jo pasireiškimo galimybes, būtinas įgyvendinimo sąlygas (U. Trumpulis 2010).

Akivaizdu, kad išreiškus viešojo intereso viršenybės prieš privatų interesą prioritetą, svarbu yra tinkamai identifikuoti viešąjį interesą, nes tik objektyviai įvertintas ir pripažintas visuomeninis interesas gali būti pripažįstamas viešoju interesu ir todėl valstybės institucijų ginamas, o, antra, pripažintas viešasis interesas turi būti suprantamas ir vertinamas kuo didesnės demokratinės visuomenės dalies, nes įgyvendinant viešąjį interesą (esant viešųjų ir privačių visuomenės interesų konkurencijai), dalies visuomenės narių teisės administraciniu teisiniu reguliavimu gali būti siauriamos viešojo intereso naudai.

Nepaisant visuomenės interesų prigimties skirtingumo kriterijaus, tam tikro teisinio santykio atveju, pasireiškia paradoksali situacija, kad nubrėžti vienareikšmę takoskyrą tarp viešojo ir privataus intereso yra sudėtinga. Teismai tai atlieka vertindami konkrečios bylos faktines aplinkybes. Viešasis interesas turi būti derinamas su individo autonominiiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės. Šios dvi konstitucinės dimensijos negali būti supriešinamos ir turi būti užtikrinama jų teisinga pusiausvyra (Lietuvos Konstitucinis Teismas, 1997).

Konstitucinėje jurisprudencijoje viešasis interesas buvo apibūdintas kaip „teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas <...>, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; tai *inter alia* visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir kt.“ (Lietuvos

Konstitucinis Teismas, 2006). Šiame nutarime Teismas, apibrėždamas visuomenės viešąjį interesą, išskyrė du sudėtinius viešojo intereso kriterijus: viešojo intereso subjektą ir objektą (Konstitucijos ginamos pamatinės visuomenės teisės ir vertybės). L. Bieliūnienė ir kt. pažymi, kad viešojo intereso samprata neaiškinama kaip individualių interesų suma ir viešojo intereso reikšmę atspindi ne tik kiekybinis aspektas, bet ir jo vertybinė dimensija, orientuojanti į konstitucines pamatines bendruomenines (valstybinės bendruomenės – pilietinės tautos) vertybes, glaustai išreiškiamas konstituciniais principais (Bieliūnienė ir kiti 2015). Vertinant, kaip vertybinė dimensija reflektuoja konstitucines pamatines vertybes, būtina vadovautis teismų praktikos nustatytais objektyviaisiais kokybiniais kriterijais. E. Klimas ir J. Lankelis pažymi, kad nereikėtų ignoruoti ir kitų – subjektyviųjų kriterijų, tačiau objektyviųjų kriterijų identifikavimas privalo būti atliktas kiekvieną kartą, nes tik tokiu būdu teismo išvada bus įtikinamesnė savo argumentacija, bus įgyvendintos teisės funkcijos ir tikslai (E. Klimas ir J. Lankelis, 2014).

Tokia plati viešojo intereso objekto samprata, viena vertus, gali kelti neapibrėžtumo pojūtį, antra vertus, demokratinės visuomenės pokyčiai lemia tai, kad visuomenė atranda naujas teises ar vertybes, turinčias viešojo intereso požymių, todėl esant precedentiniams atvejams nebūtina daryti Konstitucijos pataisų, tiesiog Teismas kiekvieną kartą nagrinėdamas bylą turėtų *ad hoc* pasisakyti dėl naujos visuomenės teisės ar vertybės atitikimo viešojo visuomenės intereso kategorijai. Konstitucinis Teismas ne kartą yra pasisakęs, kad viešasis visuomenės interesas yra dinamiškas ir kintantis: „jis yra labai įvairus, todėl iš esmės neįmanoma a priori pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisiųjų ginčų arba kuriose gali prireikti taikyti teisę, viešajam interesui (*inter alia* apsaugoti paslaptis, kurias privalu apsaugoti pagal Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus) gali atsirasti grėsmių arba gali prireikti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams“. (Lietuvos Konstitucinis Teismas, 2007). Akivaizdu, kad demokratinėje visuomenėje baigtinio viešųjų interesų sąrašo negali būti, nes demokratinė visuomenė negali turėti baigtinio kiekio žmogaus (visuomenės) teisių, kurias reikia užtikrinti, sąrašo, be to, viešojo intereso dinamika (kintamumas) turi atitikti demokratinės visuomenės pokyčius, todėl negali būti ir baigtinio perspektyvinių visuomenės vertybių, kurias reikia ir ateityje reikės apsaugoti, sąrašo.

Visuomenės viešųjų ir privačių interesų tarpusavio konfliktinių situacijų prielaidos

Pateiktos sociologijos mokslininkų teorijos pažymi privačių ir viešųjų visuomenės interesų kategorijų prigimties ir teisių turinio skirtingumus bei tam tikras radikalizmo apraiškas, kurios priešingai vyraujančiai nuomonei yra abipusės, ir yra galimų konfliktų tarp šių interesams atstovaujančių visuomenės grupių priežastis.

Vertinant šių konstitucinių vertybių turinį, akivaizdu, kad tarp šioms vertybėms atstovaujančių socialinių grupių yra tam tikras prieštaravimų laipsnis (dominavimo siekis, konkurencija dėl materialinių išteklių ir pan.) ir vidinė, įsisavinta interesų priešprieša, kuri visuomenės atmintyje yra išlikusi nuo Pramonės perversmo laikų, ir nuolatos pakurstoma į socialistines pažiūras orientuotų politikų bei „socialiai neatsakingų“ verslo subjektų nesąžiningos praktinės veiklos pavyzdžių. Pasak R. G. Dahrendorf (1929–2009), tyrinėjusio visuomenės konfliktų ir struktūrinio funkcionalizmo perspektyvas, konfliktus ir socialinę reorganizaciją visuomenėje sąlygoja dominavimo ir pavaldumo santykiai, nes jie suponuoja skirtingų interesų prieššinimą. Kaip teigė mokslininkas, tam tikromis sąlygomis vidinis konfliktas yra įsisąmoninamas, o esant kitomis sąlygomis skirtingų interesų grupės tampa konflikto grupėmis ir yra įtraukiamos į veiksmus, kurie gali lemti socialinės grupės pakeitimus (V. Leonavičius ir kt. 2005).

Tačiau negalima šio visuomenės grupių interesų konflikto ar laikas nuo laiko pasireiškiančio tam tikro priešiško, išskirti kaip kažkokį unikalų ir socialinėms visuomenėms nebūdingą reiškinį. Anot L. A. Coser (1913–2003), kiekvienoje socialinėje sistemoje galima aptikti pusiausvyros trūkumą, įtampas ar interesų konfliktų. Esant tam tikroms sąlygoms, procesai, vykstantys sudėtinių sistemos dalių viduje ir jų sąveikoje, padeda sistemai išsaugoti, keisti, didinti ar mažinti sistemos integraciją bei adaptaciją. Analizuodamas priešingų interesų grupių priešpriešos ar net kylančių socialinių konfliktų priežastis, L. A. Coser teigė, kad svarbiausia socialinio konflikto priežastis yra skirtingų socialinių grupių kova dėl ribotų išteklių. Riboti materialinių ir kitų gėrybių (pvz., sveika ir saugi gamtinė aplinka) išteklių bei jų paskirstymo visiems visuomenės nariams netolygumas, būdamas svarbiausiu priešpriešos motyvu, remiantis L. A. Coser, formuojasi kartu su kitais papildomais visuomenės struktūriniais kintamaisiais:

- mažesnė galimybė visuomenės grupei išreikšti savo nepasitenkinimą dėl resursų paskirstymo skatina abejonę dėl materialinių ar kitų visuomenės gėrybių paskirstymo teisingumo ir tampa konflikto priežastimi;

- silpnesnė visuomenės grupės organizacija sąlygoja mažesnes galimybes teisėtai išreikšti savo nepasitenkinimą dėl išteklių paskirstymo;
- didesni visuomenės grupės praradimai skatina didesnę abejonę dėl teisingo išteklių paskirstymo;
- socialinio mobilumo trūkumas bei laukiamų socialinių-ekonominių pokyčių nebuvimas bei santykiniai išoriniai suvaržymai didina galimos priešpriešos ar konflikto galimybę;
- akivaizdi materialinių išteklių ir kitų visuomenės gėrybių paskirstymo diferenciacija tarp visuomenės grupių skatina susipriešinimą tarp šių visuomenės grupių. (V. Leonavičius ir kt. 2005).

L. A. Coser savo teorijoje pabrėžia pozityviają socialinio konflikto pusę: priešiškus tarp visuomenės grupių ar net kilęs konfliktas daro visuomenę lankstesnę, labiau prisitaikančią prie nuolatos kintančių socialinių-ekonominių sąlygų, taigi galinčią ateityje atsikratyti gresiančių pusiausvyros tarp priešingų interesų grupių nukrypimų.

Atsižvelgiant į L. A. Coser teoriją ir atmetus galimus konfliktinių situacijų destrukcijos atvejus, galima padaryti išvadą, kad visuomenės grupių interesų pusiausvyros atstatymas galimas pozityviai sprendžiant konfliktines situacijas, derinant priešingus interesus bei reguliuojant visuomeninius santykius, siekiant tolygaus visuomenės materialinių išteklių ir kitų gėrybių paskirstymo visos visuomenės nariams.

Nors tyrimuose nustatyti privačių ir viešųjų visuomenės interesų prigimties ir teisių turinio skirtumai, tačiau siekiant pozityvaus jų suregulavimo bei remiantis E. Durkheim išvadomis, kurias iš dalies transformuojant ir pritaikant mūsų laikmečiui, galima teigti, kad tiek verslo subjektų interesai, tiek visuomenės viešieji (bendro gėrio) interesai yra organinės visuomenės kategorijos, todėl nepaisant jų prigimties ir teisių turinio skirtumų, jiems būdinga vienoda kolektyvinė sąmonė (*conscience collective*), todėl turi būti tarpusavyje derinami.

Skirtingų visuomenės interesų derinimo bei viešųjų interesų užtikrinimo galimybės valstybinio reguliavimo priemonėmis

Nuo pat pirmųjų sociologijos įžvalgų pradžios, identifikavus skirtingų visuomenės interesų sampratą ir turinį, nors ir suprantant priešingą interesų prigimtį, vis tik mokslininkai aktyviai siekė visuomenės interesų derinimo galimybes. R. Pound savo atliktų tyrimų pagrindu teigė, kad tarpusavyje suderinti galima tik to paties lygmens (privatūs–privatūs, viešieji–viešieji) interesus, ir kaip jau buvo minėta aukščiau, problema pasireiškia balansuojant skirtingo lygmens interesus, pavyzdžiui, derinant viešuosius ir privačius, nes tai yra iš principo skirtingi visuomeniniai interesai ir, jei jų

suderinimas yra įmanomas, jis yra labai sudėtingas. Mokslininkas, tai suprasdamas, bando ieškoti santykinai gero interesų derinimo modelio, teigdamas: „galbūt buvo pakankamai pasakyta bei paaiškinta, jog kiekvienas dalykas sąraše turi būti pasvertas ir įvertintas kitų atžvilgiu ir kad nei vienas negali būti visiškai priimtas neįvertinant schemos bendrai” (M. Freeman 2014). A. Piggou (1877–1959) valstybės gerovę siejo su tolygiu visuomenės gerio paskirstymu (paskirstomojo teisingumo samprata), nes socialinė ekonominė lygybė leistų pasiekti bendrą visuomenės gerovę. A. Piggou teigė, kad priešingų interesų derinimas ir tam tikro kompromiso suradimas realioje tikrovėje sunkiai įgyvendinamas, be to, laisvoji rinka pati savaime neišsprendžia įvairių interesų naudos suderinimo problemos, būtina į šį procesą įsikišti valstybei (J. A. Urbonas ir kt. 2009).

Nors paminėta privačių ir viešųjų interesų priešprieša turi istoriškai susiformavusį socialinį-ekonominį pagrindą, tačiau socialiniai-ekonominiai demokratinės visuomenės pokyčiai ne tik nesumažino šios priešpriešos, bet, kaip rodo pastarųjų metų atliktos apklausos, visame pasaulyje sumažėjo pasitikėjimas verslo organizacijomis, o plačiai nuskambėję korporacijų skandalai, pvz., Volkswagen išmetamųjų dujų emisijos duomenų klastojimo pavišinimas, pasitikėjimą verslo subjektais nustumė dar žemiau ir sukėlė priešišką atsakomąją visuomenės reakciją. Nepaisant negatyviai susiklosčiusių socialinių grupių interesų santykių bei atsižvelgiant į tai, kad tiek verslo visuomenės, tiek viešieji visuomenės interesai turi tą pačią – visuomeninę prigimtį, t. y. yra tos pačios visuomenės interesai, todėl būtina rasti galimybę kuo veiksmingiau derinti šiuos priešingus interesus. Priešingų interesų derinimas reikalauja šių interesų turinio identifikavimo, tarpusavio santykio ir priklausomybės ryšio nustatymo, galimų konfliktinių situacijų įvertinimo bei socialinių-organizacinių poveikio priemonių numatymo, kurie turėtų mažinti priešingų interesų atotrūkį.

Derinant ūkinės (verslo) veiklos laisvės teises ir visuomenės viešojo intereso teises, reikėtų:

- 1) skatinti verslo organizacijų ir visuomenės dialogą, siekiant identifikuoti, geriau suprasti ir gerbti visuomenės grupių interesus (teises);
- 2) identifikuoti visuomenės ir verslo organizacijų tarpusavio priklausomybės socialinius-ekonominius ryšius ir nustatyti šių ryšių kokybines perspektyvas;
- 3) orientuoti visuomenę ir verslo grupes ne į emocionalius, bet į realius, atitinkančius šiuolaikinės visuomenės realijas, interesus;
- 4) ieškoti priemonių, skatinančių teisingesnę bei lengviau pasiekiamą visuomenės gerio paskirstymą tarp visų visuomenės grupių;

- 5) visuomenės švietimo srityje skatinti socialines-ekonominės studijas. Mažinti perteklinį visuomenės (vartotojiškos visuomenės gyvenimo būdo kritika) prekių ir paslaugų vartojimą;
- 6) skatinti įmonių socialinės atsakomybės ir pažangesnių ūkininkavimo formų (pvz., optimizuojant gamybą, mažinant energetinių išteklių naudojimą, mažinant gamybinių atliekų susidarymą, diegiant „žiedinės ekonomikos“ principus ir kt.) plėtrą;
- 7) skatinti visuomenės narių visuomeniškumą. Įmonių socialinės atsakomybės ir visuomenės narių visuomeniškumo nauda yra abipusė.

Visuomenės interesų derinimas apima tarpusavio interesų priešpriešos priežasčių pašalinimą, siekiant tarpusavio kompromiso – dalies savo teisių (suvereniteto) atsisakymą bei tarpusavio santykiams taikyti teisių-pareigų pusiausvyros modelio principus bei užtikrinti negatyviąją teisę – gerbti ir savo elgesiu susilaikyti nuo kitos visuomenės grupės teisių pažeidimo. Derinant socialinių grupių interesus, taip pat būtina atsižvelgti ir į demokratinės visuomenės pokyčius, nes tam tikru fiksuotu laikotarpiu pasiektas priešingų interesų derinimo konsensusas, po kurio laiko gali būti neefektyvus ar net beprasmiškas, nes visuomenėje įvykę pokyčiai gali pareikalauti naujo interesų derinimo sprendimo.

Akivaizdu, kad dėl interesų prigimties priešingumo visiškai suderinti privačių ir viešųjų (bendro visuomenės gerio) interesų nepavyks, tačiau visuomenė savo viešojo intereso tikslų gali siekti ir kitomis visuomeninėmis socialinėmis-organizacinėmis priemonėmis, iš dalies prievartinėmis priemonėmis: 1) kaip prekių ir paslaugų vartotojai kontroliuoti verslo organizacijų socialinį atsakingumą bei panaudojant vartotojo viršenybės galią – bausti, t. y. atsisakyti pirkti socialiai neatsakingų įmonių prekes ir paslaugas; 2) dalyvauti įvairiose viešojo intereso apsaugos programose ir akcijose, į kurias įtrauktinos ir verslo organizacijos.

Nesant pasiektam socialiniam kompromisui dėl visuomenės interesų suderinimo, siekiant viešojo visuomenės intereso užtikrinimo, įstatymų nustatyta procedūrine tvarka, reikia siekti pozityvaus teisinio reguliavimo, garantuojančio visuomenės viešojo intereso užtikrinimą. Siekiant įvertinti galimas ūkinės veiklos organizacijų reguliavimo prielaidas bei mastą, paminėtinas Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame Teismas pasisakė, kad ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtinais reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o, antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui. Akivaizdu, kad demokratinės visuomenės bendro gerio siekis bei socialiai orientuotos visuomenės vertybinės dimensijos (socialinio apsaugos,

socialinio teisingumo, socialinės atskirties mažinimo ir kt.) yra aukštesnio prioriteto lygmens negu ūkinės (verslo) pelno siekis ar ekonominio efektyvumo rodikliai, todėl pastarųjų ribojimas, valstybės organizacinėmis priemonėmis yra būtinas ir pateisinamas. (Lietuvos Konstitucinis Teismas, 1997). Aiškinant galimą ūkinės (ekonominės) veiklos reguliavimo pobūdį ir mastą, Konstitucinis Teismas 2009 m. balandžio 29 d. nutarime, konstatavo, kad valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus, siekti ne atskirų asmenų gerovės, bet, būtent, bendros tautos gerovės, kuri neturi būti priešpriešinama paties ūkio subjekto, kurio veikla yra reguliuojama, taip pat asmenų, įsteigusių, valdančių tą ūkio subjektą arba kitaip su juo susijusių, gerovei, jų teisėms ir teisėtiems interesams; ūkinės veiklos tarnavimu tautos gerovei negalima grįžti ar pateisinti tokio jos reguliavimo, kuriuo tam tikro ūkio subjekto teisės ir teisėti interesai ribojami daugiau nei būtina viešajam interesui užtikrinti, ūkio subjektams būtų sudarytos nepalankios, nevienodos ūkininkavimo sąlygos, varžoma jų iniciatyva, nesudaromos galimybės jai reikštis. (Lietuvos Konstitucinis Teismas, 2009). Viešasis visuomenės interesas (bendras visuomenės gėris) bei reguliavimo tikslingumo argumentai – pagrindas galimam diferencijuotam ūkinės veiklos (privatūs visuomenės interesai) teisiniam reguliavimui, kuris derina visos visuomenės poreikius bei užtikrina ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto) interesus. Šiuo atveju svarbi tampa bendros tautos gerovės (bendro visuomenės gėrio) kaip aukštesnės ir vyraujančios vertybių kategorijos samprata, nes jos interesų užtikrinimas lemia kitos vertybės – ūkinės (verslo) veiklos laisvės, valstybinio reguliavimo mastą ir turinį. Aiškinant bendros tautos gerovės sampratą, Konstitucinis Teismas pasisakė, kad „tai gana bendras ir platus kriterijus, kurį taikant gali būti remiamasi *inter alia* (be kita ko) tikslingumo argumentais; sąvokos „bendra tautos gerovė“ turinys kiekvienu konkrečiu atveju atskleidžiamas atsižvelgiant į ekonominius, socialinius bei kitus svarbius veiksnius“ (Lietuvos Konstitucinis Teismas, 2008). Vertinant ūkinės veiklos reguliavimo mastą, siekiant bendros visuomenės gerovės, Teismas pasisakė, kad „liberaliųjų doktrinų požiūriu, valstybės institucijų priimamų sprendimų ekonomikos klausimais sritis turėtų būti minimali. Šiuolaikinių demokratinė valstybių teisė ir praktika iš esmės remiasi tuo, kad valstybė negali savavališkai (pvz., pažeisdama

lygybės principą) ir neribotai varžyti ūkinės veiklos laisvės (Lietuvos Konstitucinis Teismas, 1996).

Valstybės ekonominės politikos reguliavimo būtinumą, užtikrinant viešuosius visuomenės interesus (bendrą visuomenės gėrį), pripažįsta dauguma ekonomikos, sociologijos teorijų atstovų, tačiau skiriasi jų požiūris į pozityvaus reguliavimo mastą ir reguliavimo būdus. Liberalios ekonomikos sampratos atstovai teigia, kad valstybinis ekonomikos reguliavimas turi būti minimalus, t. y. turėtų apsiriboti rinkos veikimo mechanizmų netolygumų išlyginimu, konkurencijos skatinimu, visuomenės poreikių įgyvendinimu tose sferose, kuriose rinkos mechanizmas neefektyvus, bei per lėšų perskirstymą užtikrinti visuomenės narių socialinius interesus, kurie savarankiškai negali įgyvendinti savo poreikių (Ludwig von Mises, 2006). Socialinės ekonominės teorijos šalininkai mano, kad tik valstybinis ekonominės politikos reguliavimas išsprendžia socialines visuomenės atskirties, socialinio apsaugos, socialinio teisingumo ir kitas socialines problemas bei užtikrina teisingą visuomenės išteklių bei gerovės paskirstymą. (Martišius, S. A., 2005).

Išvados

1. Privatus interesas suprantamas kaip asmeninis turtinis ar neturtinis suinteresuotumas įgyvendinti subjektinę teisę ar įgyti tam tikrą gėrį.
2. Plati ir neapibrėžta viešojo intereso objekto samprata, viena vertus, gali kelti neapibrėžtumo pojūtį, antra vertus, plati intereso objekto vertybinė dimensija leidžia lanksčiai reaguoti į demokratinės visuomenės pokyčius ir ginti visuomenės atrastas naujas teises ar vertybes – turinčias viešojo intereso požymių.
3. Atskirais atvejais riba tarp viešojo ir privataus intereso yra labai sąlyginė, todėl viešasis interesas turi būti derinamas su individo autonomiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir Konstitucijoje nustatytos asmens teisės yra demokratinės visuomenės pamatinės vertybės.
4. Nepaisant akivaizdžių prigimties ir siekiamų interesų skirtumo tiek viešieji visuomenės interesai, tiek asmens privatūs interesai, savo esme yra visuomeniniai interesai, todėl turėtų būti tarpusavyje derinami siekiant abipusės naudos. Abipusė interesų nauda yra vertybinis kriterijus, leidžiantis vengti socialinių santykių kolizijos. Šiuolaikinei demokratinė visuomenei nepavykus suderinti skirtingų visuomenės interesų, visuomeniniai santykiai yra reguliuojami siekiant viešųjų ir privačių interesų pusiausvyros, o taikomos institucinės priemonės turi būti proporcingos administraciniu teisiniu reguliavimu siekiamiems tikslams.

Literatūra

1. Bauman, Z., & Tester, K. (2013). *Conversations with Zygmunt Bauman*. John Wiley & Sons.
2. Beck, U., & Willms, J. (2014). *Conversations with Ulrich Beck*. John Wiley & Sons.
3. Bieliūnienė Lina, Burnytė Milda ir kt. 2015. *Viešojo intereso atpažinimo problema Lietuvos teisėje: kriterijai ir prioritetai*. Vilnius: Teisės institutas.
4. Boltanski, L., & Chiapello, È. (2006). *Der neue Geist des Kapitalismus*. BoD–Books on Demand.
5. Freeman, M. (2014). *Lloyd's Introduction to Jurisprudence*. London: Sweet & Maxwell Ltd. & Thomson Reuters
6. Klimas, E. ir Lankelis, J. (2014). Viešojo intereso nustatymas – objektyvieji kriterijai. *Jurisprudencija*, 21 (1), 115 – 40.
7. Lastauskienė, G. (2015). Ūkinės veiklos laisvė ir krizė: Lietuvos viešosios valdžios veiksmų įvertinimas. *Teisė*, (94), 110-131.
8. Leonavičius, V. (2005). *Sociologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
9. Malinauskas, V. (2018). Viešasis interesas kaip bendrasis geris. *Logos* 96, (59), 186-202.
10. Martišius, S. A. (2005). Ekonominių teorijų raida 1870-1970 metais. Vilnius: Pinigų studijos. (2), 47-57.
11. Mises, v. L. (2006). *Ekonominė politika: mintys šiandienai ir rytdienai*. Vilnius: Eugrimas.
12. Slater, D. and Tonkiss, F. (2000). *Market society: markets and modern social theory*. Oxford: Polity Press.
13. Trumpulis, U. (2010). Viešojo intereso koncepcijų įvairovė ir jų vertinimas. *Jurisprudencija*, 4(8), 2017-231.
14. Trumpulis, U. (2011). *Viešojo intereso kategorija administracinėje teisėje* (daktaro disertacija). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
15. Urbonas, J. A. (2009). *Ekonomikos teorijos: praeitis ir dabarties tendencijos*. Kaunas: Technologia.
16. Utilitarizmas. Prieiga per internetą: <http://utilitarianism.com/bentham.htm>
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 15-314
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 40-997.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 115-5221.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 63-2235.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 124-5643.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 124-5643.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 52-2025.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d. nutarimas byloje Nr. 38/06. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta406/content>.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 49-1193.

POSSIBILITIES FOR COORDINATING DIFFERENT PUBLIC INTERESTS IN MODERN DEMOCRATIC SOCIETY

Summary

At various stages of history, and especially at the beginning of the 20th century, the consequences of conflicts of public interests were extremely painful for European societies, so even modern democracies are seeking a particular model of public interest that aligns the interests of society as a whole. The problem of this discussion is highlighted by the fact that in the socio-economic equilibrium of the state, no social group can improve its welfare (to solve socially important tasks of society) without limiting the welfare of another social group. This critical situation could be described as a programmed conflict of public interest, but the modern democratic state should use its political will to find possible solutions to problematic situations. The article presents an overview of the scientific literature on sociological and legal issues of personal and public interest. The dysfunctions of the coordination of the interests of social groups of society are emphasized. The research methods identify the content of different public interests in the public interest and the interrelation between these public interests. The summarized data of the research allow presenting the directions of different possibilities of the coordination of public interests and the legal administrative regulation that ensures the public interest of the society (common good of society).

Keywords: public interest, coordination, institutional regulation.

Informacija apie autorių

Sigitas Šamanskas. Kauno kolegijos Verslo fakulteto Vadybos ir teisės katedros lektorius, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogaus teisės, teisės filosofija, verslo teisė.
El. pašto adresas: sigitas.samanskas@go.kauko.lt